

İstifhâm Üslûbunun Mecâzi Kullanımları ve Meallere Yansıması

Avnullah Enes ATEŞ*

Özet

Arap dilinin birçok üslubu bulunmakta, istifhâm üslûbu da bunların içerisinde yer almaktadır. İstifhâm üslubunun hakiki anlamı; anlamak için sormak olsa da bazen belli gerekçe ve karinelerle asli anlamından çıkmaktadır. Bu çalışma, farklı anlamlarda kullanılan istifhâm üsluplarını Kur'ân meallerine yansıtma noktasında ele alacaktır. Türkiye'de yapılmış meal çalışmalarından bir kısmı da bu anlamda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İstifhâm, Çeviri, Mecâz, Yöntem.

The Style of Question in the Qur'an and Reflection on the Translation of Qur'an Abstract

The style of question is one of interrogative styles which used in Arabic. The purpose of the question sentence is learning something. But it is used in a figurative sense with some justification. In this study the figurative sense of the style of question will be examined from the transferring to Quran meaning. Some translations of Quran that made in Turkey will be evaluated from this perspective.

Key Words: Question, Translation, Reflection, Method.

Giriş

Arap dilinde kullanılan üsluplardan biri olan istifhâm üslûbu, muhataplardan bir bilgiyi öğrenme ve anlamak için kullanılır. İçerisinde talep olmasından dolayı inşâ cümlelerinden sayılan istifhâm cümleleri, hakiki kuruluş amacı bu olmasına rağmen belli sebeplerle kendi anlamları dışında kullanılabilir. Asli anlamı dışında kullanılan istifhâm üslubu ancak siyak-sibak çerçevesinde anlaşılabilir. Arapça bir dille ve Arap bir topluma indirilen Kur'ân da bu istifhâm üslubunu hakiki anlamı dışında kullanmıştır. Bu tür kullanımların çevirisi önemli olup, dikkat edilmediğinde kekre bir tercüme ortaya çıkabilmektedir.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı, E-posta: eates@sakarya.edu.tr.

Bu çalışmada istifhâm üslubunun mecâzi anlamları ve Kur'ân'daki kullanımları ele alınacaktır. Bu tür ifadelerin Türkçeye yansıtılması konusunda Türkiye'de yapılmış bazı meal çalışmalarının bir değerlendirmesi de yapıp, Arap dili üsluplarından olan istifhâm üslubunun çevirisi konusunda önerilerde bulunulacaktır.

A. Arap Dilinde İstifhâm Üslubu

1. Sözlük Anlamı

İstifhâm (الاستفهام) kelimesi; *fhm* (ف ه م) kök harflerinden türetilip istif'âl babına koyulan bir mastardır. *Fhm* kök harfleri; bir şeyi bilmek¹, kalp ile sezmek, akıl etmek, anlamak anlamlarına gelmektedir². Bilmek anlamına gelen *alime* (عَلِمَ) ile aralarında şu farkın olduğu söylenmiştir: İlim, anlamanın neticesinde gerçekleşir. Önce anlama, sonra ilim gerçekleşir. Ayrıca anlamamanın sadece söylenen sözlerin manalarıyla sınırlı kullanıldığı; bu nedenle فَهَمْتُ الْكَلِمَ “Sözü anladım” denilebildiği halde; فَهَمْتُ دَهَابَهُ “Gidişini anladım” denilemeyeceği konusu da ilimle aralarının ayrıştığı nokta olarak zikredilmiştir³. Ancak son zikredilen ayrımın pek de doğru olmadığı gözükmektedir. Çünkü Arapçada vuku bulan olayların anlaşılmasını ifade eden cümlelerin *fehime* fiiliyle kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Kur'ân'da Süleyman Aleyhisselam'a, kendisine gelen bir davanın anlaşılır kılındığı; فَهَمَّتْهَا şeklinde *fehime* fiilinden türetilen bir fiille⁴ söylenmektedir. Bundan dolayı *fehime* fiilinin; gizli ve ince bir sezis, idrak, anlama olduğu, bu yönüyle ilimden daha hususi olduğu belirtilmiştir⁵.

Fehime fiilinden istif'âl babında türetilen *istifhâm* kelimesi ise; “sormak”⁶, bir şeyin bilgisini, idrakini talep etmek, kişinin önceden bilmediği bir şeyi sorarak anlamak ve öğrenmek istemesidir⁷. Bir kimse, bir şeyin bilgisini kendisine öğretmesi için karşı taraftan talep ettiğinde; اسْتَفْهَمَهُ “O'ndan, kendisine bildirmesini, anlaşılır kılmasını talep etti”, denilir⁸.

¹ İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriya, *Mu'cemu meq'ayisi'l-luğa*, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-fikr, 1979, IV, 457, “fhm” md.

² İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisânu'l-'arab*, Beyrut 1414, XII, 459, “fhm” md.

³ Ebû Hilâl el-'Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, (thk. Eş-Şeyh Beytullâh Beyât), Kum, 1412, s. 414.

⁴ Enbiyâ, 79.

⁵ Ebû Hilâl el-'Askerî, s. 414.

⁶ Akkâvî, İn'âm Fevvâl, *el-Mu'ceü'l-mufassal fi 'ulûmi'l-belâğa el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1992, s. 122; Aydın Temizer, *Kur'an'da "De ki" Hitâbı (Bir Üslûp Özelliği Olarak)*, İfav Yay., İstanbul, 2012, s. 139; Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İfav Yay., İstanbul, 2015, s. 209.

⁷ Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-'arabiyye*, (thk. Ahmed Abdülğafâr Attâr), Beyrut 1987, V, 2005, “fhm” md.; Akkâvî, s. 122; Temizer, s. 139; Ali Bulut, s. 209.

⁸ İbn Manzûr, XII, 459, “fhm” md.

2. Terim Anlamı

Arap dilinde istifhâm şöyle tarif edilmiştir: *طَلَبُ حُصُولِ صُورَةِ الشَّيْءِ فِي الذَّهْنِ* “Bir şeyin suretinin zihinde hâsıl olmasını talep etmek⁹.” Soru edatları, tasdik ve tasavvur olmak üzere iki amaçla kullanılır. Tasdik, bir hükmün onaylanması, tasavvur ise zihinde oluşan birden fazla hükmün, gerçek olanını belirlemek manasına gelir¹⁰. Anlamayı talep ettiğimiz mesele şayet özne-yüklem ilişkisi ise burada istifhâm tasdik için, özne-yüklem ilişkisi dışında bir şey ise tasavvur için kullanılmıştır¹¹. Örneklendirmek gerekirse; *هَلْ قَامَ زَيْدٌ* “Zeyd kalktı mı?” soru cümlesi, Zeyd’e isnat edilen kalkma eyleminin vukuunu sorgulamak içindir. Yani; özneye isnat edilen kalkma eylemini tasdik ettirmek için kullanılmıştır¹². Tasavvur için kullanılan istifhâm cümlesine örnek olarak da; *مَنْ فِي الدَّارِ* “Evde kim var?” cümlesi verilebilir. Zira bu cümlede soruyu soran kimse evde birisinin olduğunu bilmekte; hatta evde bulunan kimsenin akıl sahibi bir insan olduğunu da bilmektedir. Çünkü *مَنْ* kelimesi; akıl sahipleri için kullanılan bir soru ismidir¹³. Burada soru soranın amacı, evde bulunan şahsın kim olduğunun tayin edilmesi ve böylece zihninde bunu tasavvur etmesidir. Soru edatlarından *هَلْ*, sadece tasdik için, hemze, hem tasdik hem de tasavvur için, geri kalanları ise sadece tasavvur için kullanılmaktadır¹⁴.

3. İstifhâm Edatları

İstifhâm için kullanılan lafızları şöyle sıralayabiliriz: *هَلْ - مَنْ - مَا - مَتَى - أَيْنَ - أَيَّانَ - كَيْفَ - أَنَّى - كَرَاهِيَّةً*. Bu istifhâm edatları içerisinde hemze ile *هَلْ* harf, diğerleri isim kabul edilmektedir. Ayrıca *أَيَّ* kelimesi mu'reb olup, izafetli bir şekilde kullanılmakta ve lafzen i'raplanmakta, diğer edatlar da mebni olarak mahallen i'raplanmaktadır¹⁵.

Her istifhâm edatının kendine özgü bir anlamı bulunmakta ve bu anlama göre soru sorulmaktadır. İstifhâm edatlarının Arap dilindeki kullanımları birer örnekle şu şekilde açıklayabiliriz:

⁹ Teftâzânî, Sa'düddin, *Muhtasarü'l-me'ânî*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, [t.y.], s. 197.

¹⁰ Kazvîni, Celâleddin Muhammed b. Abdurrahmân el-Hatîb, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, Kâhire, t.y., I, 131-137; Aydınî, Hamza b. Turgut, *el-Hevâdî fi şerhi'l-mesâlik*, nşr. Ali Bulut, Etüt Yayınları, Samsun, 2009, s. 94-100; Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke, *el-Belâğatü'l-'arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1996, I, 259.

¹¹ Teftâzânî, s. 197.

¹² Teftâzânî, s. 199.

¹³ Teftâzânî, s. 205.

¹⁴ Kazvîni, *el-İdâh*, I, 131-137; a.mlf, *Telhîsu'l-miftâh fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1423/2002, s. 100-102; Aydınî, s. 94-100; Meydânî, I, 259.

¹⁵ Galâyîni, eş-Şeyh Mustafâ Galâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'arabiyye*, Kâhire 2005, s. 111-116.

- هَلْ'in tasdik için olduğunu söylemiştik. Yukarıda örneği de geçtiğinden tekrarına gerek duyulmamaktadır.
- Hemzenin tasdik anlamında kullanımına örnek: أَ قَامَ زَيْدٌ "Zeyd kalktı mı?" cümlesi verilebilir. Burada soru, özneye isnat edilen kalkmak fiilinin tasdik edilmesi için gelmiştir. Hemzenin tasavvur için gelmesi أَ ile kullanıldığında veya kendisinden sonra, cümle içerisinde sonra bulunması gerekirken öne alınan bir kelime olduğunda gerçekleşir: أَ دَبَسُ فِي الْإِنَاءِ أَمْ أَ أَسَلُ "Kapta pekmez mi yoksa bal mı var?", أَ أَنتَ ضَرَبْتَ "Sen mi vurdun?", أَ أَنتَ ضَرَبْتَ زَيْدًا "Zeyd'e vurdun mu?" Örneklerinde soru soran, bir eylemin özneye isnadını tasdik için değil; ilk ve ikinci örnekte özneyi tasavvur, üçüncü örnekte nesneyi tasavvur, dördüncü örnekte de fiili tasavvur için sormaktadır¹⁶.
- مَنْ edatıyla, akıllı varlıklar sorgulanır. مَنْ فَعَلَ هَذَا "Bunu kim yaptı?" örneğinde olduğu gibi¹⁷.
- مَتَى edatıyla eylemin gerçekleştiği/gerçekleşeceği zaman sorgulanır. مَتَى أَتَيْتَ "Ne zaman geldin?" cümlesi örnek olarak verilebilir¹⁸.
- أَيْنَ edatıyla nesnelere buldukları veya eylemlerin gerçekleştiği/gerçekleşeceği mekan sorulur. Örnek olarak; أَيْنَ أَخُوكَ "Kardeşin nerede?" cümlesi verilebilir¹⁹.
- أَيَّانَ edatı, gelecek zamana özgü sorularda ve çoğunlukla da önemli olayların sorgulanmasında kullanılır. يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "Kıyamet günü ne zaman, diye soruyor" ayeti²⁰ örnek olarak verilebilir²¹.
- كَيْفَ ile bir nesnenin ya da eylemin hali sorgulanır. كَيْفَ أَنتَ "Nasılsın?" ve كَيْفَ جَاءَ خَالِدٌ "Halit nasıl geldi?" örneklerinde olduğu gibi²².

¹⁶ Kazvîni, *Telhîs*, s. 102.

¹⁷ Çalâyîni, 115.

¹⁸ Çalâyîni, 115.

¹⁹ İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *es-Sâhibî fi fihri'l-luğati'l-'arabiyye ve mesâilihâ ve süneni'l-'arabi fi kelâmihâ*, Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, Beyrut 1997, s. 111.

²⁰ Kıyâme, 6.

²¹ Tefâtâzânî, s. 207.

²² Çalâyîni, 115.

- أَنَّ edatı, كَيْفَ anlamında kullanılır²³. Ancak أَنَّ edatı, şaşırma ve taaccüp gerektiren olayların nasıllığını sorgular. Hz. Zekeriya'nın (a.s) çocuk müjdesi karşısında; $\text{رَبِّ أُنَى يَكُونُ لِي غُلَامٌ}$ "Rabbim! Benim nasıl çocuğum olur?" dediği ayet²⁴ örnek verilebilir.
- كَمْ edatı ile adet sorulur. $\text{كَمْ مَشْرُوعًا خَيْرِيًّا أَعْنَتَ}$ "Kaç hayır projesine yardımcı oldun?" cümlesini buna örnek olarak verebiliriz²⁵.
- أَيُّ edatı izafetli gelir ve tayin için kullanılır. İnen ayetler karşısında kafirlerin alaycı bir tavırla; $\text{أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا}$ "Bu ayetler hanginizin imanını arttırdı?" dedikleri ayet²⁶ örnek olarak verilebilir²⁷.

İstifhâm edatlarının bazıları, yukarıda zikredilen asli anlamlarının yanında bir de mecâzi olarak kullanılabilir. Hangi istifhâm edatının hangi mecâzi anlamda kullanıldığını aşağıdaki başlık altında inceleyeceğiz.

4. İstifhâm Edatlarının Mecâzi Anlamları

İstifhâm edatlarının belirli maksatlarla asli anlamının dışına çıktığı olur ve yeni kazandığı anlamlar cümlenin akışından tespit edilir²⁸. Belagat kitaplarında²⁹ istifhâm edatlarının kendi anlamı dışında şu anlamlarda kullanıldığı zikredilmiştir:

a) Emir: Soru cümlesi formatında ancak kendisinden emir anlaşılan bir cümle olarak gelir. $\text{فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ}$ "Bırakın artık bunları!"³⁰ ayeti örnek olarak verilebilir.

b) Nehiy: Soru cümlesinden yasaklama anlamının anlaşıldığı bir cümle olarak kullanılır. $\text{أَلَا تَخْشَوْنَهُمْ}$ "Onlardan korkmayın!"³¹ ayeti buna örnektir.

c) Tesviye (التسوية): Cümlede geçen iki eylemi eşit tutma anlamını ifade eder. Örnek olarak; $\text{وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلَذَّرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تَنْذِرْهُمْ}$ "Onları uyarman ile uyarmanın aynıdır"³² ayeti gösterilebilir.

²³ Teftâzânî, s. 207.

²⁴ Meryem, 8.

²⁵ Ğalâyîni, s. 115.

²⁶ Tevbe, 124.

²⁷ Ğalâyîni, s. 116.

²⁸ Kazvîni, *Telhîs*, s. 103.

²⁹ Kazvîni, *el-İdâh*, I, 137-143; Aydmî, s. 100-103; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, [t.y.], s. 93-95; Meydânî, I, 269; Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, İfav Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2015, s. 118-122.

³⁰ Mâide, 91.

³¹ Tevbe, 13.

³² Bakara, 6.

d) Nefiy: Olumsuzluk anlamı ifade eder. هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “İhsan’ın karşılığı ihsan ile karşılık görmekten başka bir şey değildir”³³ ayeti örnek verilebilir.

e) İstibtâ (الاستبطاء): Muhatabın eylemi ağırdan aldığını belirtmek. Buna; كَمْ؟ دعوتك “Kaç kez çağırdım seni?!” cümlesi örnek olarak verilebilir. Burada gerçek anlamda soru kastedilmemiş; muhatabın, defalarca çağrılmasına rağmen gelme konusunu ağırdan alışı ifade edilmiştir³⁴.

f) Te’accub (التعجب): Şaşırarak. مَا لِي لَا أَرَى الْهُدُودَ “Hayret! Hüdühüd’ü neden göremiyorum?”³⁵ ayetinde geçen soru edatı şaşırma anlamındadır³⁶. Süleyman Aleyhisselam burada, hiç adeti olmadığı halde ortalıkta gözükmeyen Hüdühüd’ün bu tavrına şaşırılmaktadır.

g) Tenbîh `ale’-d-dalâl (التنبيه على الضلال): Yanlış bir yolda olduklarını muhataplara belirtmek. فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ “Nereye gidiyorsunuz?”³⁷ ayetinde geçen soru cümlesi, muhatapların yanlış yolda olduklarını kendilerine belirtir nitelikteki bir soru cümlesidir.

Bu sayılanların dışında soru edatları; inkâr, takrîr, ta’zîm, tehvîl (işin büyüklüğünü ifade), istib’âd (işin gerçekleşmesini uzak görme), tahkîr, tehassür (pişmanlık) gibi anlamlarda da kullanılmıştır³⁸.

Soru edatlarının kendi anlamları dışında kullanıldıkları yerlerde ifade etmiş oldukları manaların çevirilerde ortaya konulması gerekir. Özellikle de Kur’ân çevirilerinde buna titizlik gösterilmelidir. Bir sonraki başlıkta Kur’ân’da bulunan soru edatlarının, mecâzi kullanıldıkları yerler ele alınıp tercümelere yansımaları incelenecektir. Yukarıda zikredilen mecâzi anlamlardan çeviriye etki edenleri özellikle seçilip meallere yansımalarına bakılacak ve çeviri önerileri sunulacaktır.

B. Kur’ân’da Mecâzi Kullanılan İstifhâm Edatları

İstifhâm edatlarının asli anlamları, Kur’ân dışı kullanımlarda olduğu gibi Kur’ân üslubunda da gerekli sebeplerle terk edilmiş ve yeni anlamlarda kullanılmıştır. Ayet örnekleri üzerinden istifhâm edatlarının Kur’ân’daki mecâzi kullanımları, bunların gerekçeleri ve Türkçeye çevirileri bu başlık altında ele alınacaktır.

³³ Rahmân, 60.

³⁴ Tefâtâzânî, s. 207, 13. dipnot.

³⁵ Neml, 20.

³⁶ Kazvîni, *Telhîs*, s. 103.

³⁷ Tekvîr, 26.

³⁸ Kazvîni, *el-İdâh*, I, 137-143; Aydnî, s. 100-103; Hâşimî, s. 93-95; Meydânî, I, 269.

Şunu hemen belirtelim ki meallerin çoğunda soru edatları ya tek düze olarak salt soru anlamıyla çevrilmiş ya da tutarsızlık gösterilerek bir yerde mecâzi anlam dikkate alınmış diğer tarafta ihmal edilmiştir. Örnek ayetler üzerinde yeri geldikçe bu hususa da işaret edilecektir.

1. İnkâr Anlamında Kullanılması

Kur'ân-ı Kerim'de sıkça başvurulan bir üslup olarak karşımıza çıkan istifhâm-ı inkârî ile kabul edilmeyen/edilmemesi gereken bir olgunun neden hala farkına varılmadığı sorgulanmaktadır. Bu kullanım yerine göre tevbîh (kınama) anlamı, yerine göre de tekzîb (yalanlama) anlamını içermektedir³⁹. Örnek olarak aşağıdaki ayet verilebilir:

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا (Mâide 5/76)

Ayette, Allah Teâlâ'nın İsa Aleyhisselâm'ı ve annesini ilah edinenlere azarlama anlamında yöneltilmiş olduğu bir soru edatı bulunmaktadır. Ayetin zahiri itibariyle bu kınama tüm müşriklere de teşmil edilmektedir⁴⁰. Buna göre, ayette yer alan bu kınama anlamını ortaya çıkaracak bir çeviri yapılmalıdır. Salt soru üslubu kullanımı buradaki kınama anlamını yansıtmada eksik kalacaktır.

Zikri geçen ayetin çevirisi açısından meallere bakarak, kınama anlamındaki soru cümlesi bulunan ayetlerin nasıl çevrilmesi gerektiğine dair önerimizi belirteceğiz.

M.Âkif: Onlara de ki: "Allah'ı bırakırsınız da sizlere ne hiçbir ziyarı, ne hiçbir faidesi dokunamayacaklara mı tapıyorsunuz?!"⁴¹

Elmalılı: De ki; ya daha siz Allahu bırakıyorsunuz da siz kendiliklerinden ne bir zarara, ne bir faideye malik olmayan şeylere mi tapıyorsunuz?⁴²

H.B.Çantay: De ki: «Allâhu bırakıp da size ne bir zarar, ne de bir fâide yapmıya gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?»⁴³

A.Gölpınarlı: De ki: Allah'ı bırakıp size ne bir zararı dokunacak, ne bir faydası gelecek bir varlığa mı kulluk ediyorsunuz?⁴⁴

³⁹ Kazvîni, *Telhîs*, s. 100-103; a.mlf, *el-İdâh*, I, 137-143; Aydınî, s. 100-103; Hâşimî, s. 93-95; Meydânî, I, 269; ayrıca bkz. Ali Bulut, *Belâgat*, s. 120-121; a.mlf, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 216-217; Alican Dağdeviren, *İlâhî Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 49-90.

⁴⁰ 'İzz b. Abdisselâm, *el-İşâretü ile'l-icâz*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Beyrut, 1408/1987, s. 21; İbn Âşûr, Tâhir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tûnus, 1984, VI, 288.

⁴¹ Ersoy, Mehmed Âkif, *Kur'an Meali Fâtîha Süresi - Berâe Süresi*, Yayına Hazırlayanlar: Recep Şentürk ve Âsım Cüneyd Köksal, 2. Baskı, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2012, Mâide 5/76 hk.

⁴² Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2006, Mâide 5/76 hk.

⁴³ Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 1. Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 2011, Mâide 5/76 hk.

⁴⁴ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, 1. Baskı, İstanbul: Elif Kitabevi, 2007, Mâide 5/76 hk.

M.Esed: De ki: “Allahın yanı sıra size ne bir fayda sağlama ne de zarar verme gücü olmayan şeye mi taptınız?”⁴⁵

H.T.Feyzli: De ki: “Allah’ı bırakıp da size ne bir fayda, ne de bir zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?”⁴⁶

Kur’ân Yolu: (Ey Muhammed!) De ki: “Allah’ı bırakıp da, sizin için ne bir zarara ne de bir yarara gücü yeten şeylere mi tapıyorsunuz?”⁴⁷

S.Ateş: De ki: “Allâh’ı bırakıp size ne zarar, ne de yarar vermeğe gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?”⁴⁸

S.Yıldırım: De ki: Siz Allah’tan başka, size ne zarar, ne de fayda vermeye gücü yetmeyen âciz mahluklara mı ibadet ediyorsunuz?⁴⁹

S.Akdemir: De ki: “O’nun dışında, size ne zarar verebilecek ne de fayda sağlayabilecek olanlara mı ibadet ediyorsunuz?”⁵⁰

M.İslamoğlu: De ki: “Allah dışında, size hiçbir zarar veremeyen ve yarar sağlamayan kimselere de mi tapıyorsunuz?”⁵¹

M.Öztürk: [Ey Peygamber!] De ki onlara: “Demek siz hâlâ Allah’ı bırakıp ne başınıza gelecek bir zararı engelleyebilecek ne de bir fayda temin edebilecek bir ölümlü varlığa tanrılık yakıştırıyorsunuz.”⁵²

M.Sülün: De ki: Allah’tan başka size ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere mi kulluk ediyorsunuz?⁵³

Bu ayet-i kerimede Allah Teâlâ’nın, İsa’yı (a.s) ve annesini ilah edinen kimselere tevbih (kınama) ve inkâr (yadırgama) mahiyetinde yöneltmiş olduğu bir soru cümlesi bulunmaktadır. Ayetin zahiri itibariyle bu tevbih tüm müşriklere de teşmil edilebilir⁵⁴. İsa’yı (a.s) ve annesini ilah edinen kimselere bu yaptıkları şeyin yanlış olduğu tevbih anlamı içeren bir soru üslubuyla ifade edilmiş ve böylece yapmamaları gereken bir şeyi yapmaları inkâr edilmiş, yadırganmıştır. Bu, “Allah herşeyi duyup bilirken nasıl oluyor da fayda ve zarar sağlayamayan bir varlığa

⁴⁵ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı (The Message of The Qur’an)*, çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, 5. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2002, Mâide 5/76 hk.

⁴⁶ Feyzli, Hasan Tahsin, *Feyzül-Furkân Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meali*, 9. Baskı, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın Tic. Ve Sanayi Ltd. Şti., 2013, Mâide 5/76 hk.

⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an Yolu Meâli*, hzr. Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI, Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Prof. Dr. Sadrettin GÜMÜŞ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, Mâide 5/76 hk.

⁴⁸ Ateş, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, 1. Baskı, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012, Mâide 5/76 hk.

⁴⁹ Yıldırım, Suat, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002, Mâide 5/76 hk.

⁵⁰ Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur’an*, 2. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009, Mâide 5/76 hk.

⁵¹ İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 2. Baskı, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008, Mâide 5/76 hk.

⁵² Öztürk, Mustafa, *Kur’an-ı Kerîm Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 1. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014, Mâide 5/76 hk.

⁵³ Sülün, Murat, *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, 1. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012, Mâide 5/76 hk.

⁵⁴ İzz b. Abdisselâm, s. 21; İbn ‘Âşûr, VI, 288.

kulluk ediyorsunuz” anlamında bir tevbih ve inkârdır. Muhataplara böyle bir üslubun kullanılması onları düşünmeye sevk etme bakımından daha etkilidir⁵⁵.

Ayetin çevirisi yapılırken yalın bir soru üslubunun kullanılmaması gerekir. Çünkü bu durumda ayette soru üslubuyla inkâr edilen şey tam olarak vurgulanamamış olur. Bu nedenle ayetteki soru cümlesi, tevbih ve inkâr anlamı yansıtılarak çevrilmelidir. Ayette inkâr edilen husus “tapınma” eylemi olduğundan soru cümlesinde vurgu bu ifadenin üzerine yapılmalıdır. Kanaatimizce; “Nasıl böyle bir şeyi yaparsınız?!” ya da “Böyle yapıyorsunuz, öyle mi?!” anlamında bir çeviri benimsenmelidir. Ayetin lafzında bu ifadelerin karşılığı olmasa da soru üslubunun inkâr ve tevbih anlamları ancak bu şekilde yansıtılabildiğinden çeviri metnine bu ifadelerin eklenmesi sorun teşkil etmez. Mealler içerisinde M.Âkif, Elmalılı ve M.Öztürk bunu dikkate alıp ayetteki soru cümlesini inkâr ve tevbih anlamıyla çevirmeye çalışmışlardır. Diğer mealler ise ayeti yalın bir soru cümlesi üslubuyla çevirmişlerdir. Bizim ayetin çevirisi için önerilerimiz şöyledir:

“De ki: Siz, Allah’tan başka size ne bir zarar ne de bir fayda verebilecek varlıklara tapıyor musunuz?!”

“De ki: Nasıl olur da siz, Allah’tan başka size ne bir zarar ne de bir fayda verebilecek varlıklara tapınırsınız?!”

2. Nefy Anlamında Kullanılması

Soru edatlarından هَلْ, أَمْ, كَيْفَ ve مِمَّنْ mecâzi olarak nefiy anlamında kullanılabilir⁵⁶. Bu durumlarda cümleyi olumsuz bir cümle gibi ya da soru cümlesi olup olumsuzluğu çağrıştıran bir üslupla çevirmek gerekir. İstifhâm edatlarının olumsuzluk anlamı taşımaması siyaktan anlaşılabilir bir durumdur. Ancak هل soru edatı için genellenebilir bir kural olarak; istisnâ edatı لَيْل ile birlikte kullanıldığı yerlerde nefy anlamındadır, denilebilir.

Aşağıdaki ayette nefy anlamında kullanılan soru edatına örnek bulunmaktadır:

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ (er-Rahmân 55/60)

Ayetin meallere yansıması şöyle olmuştur:

Elmalılı: İhsânın cezası elbette ihsân.

⁵⁵ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1420, IV, 334; Âlûsî, Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîmî ve's-Seb'i'l-Mesâinî*, thk. Ali Abdülbârî 'Atiyye, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut, 1415, III, 374; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti mine't-tefsîr*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1414, II, 75.

⁵⁶ Kazvîni, *Telhîs*, s. 100-103; a.mlf, *el-İdâh*, I, 137-143; Aydnî, s. 100-103; Hâşimî, s. 93-95; Meydânî, I, 269; ayrıca bkz. Ali Bulut, *Belâgat*, s. 120; a.mlf, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 219-220; Dağdeviren, s. 49-90

H.B.Çantay: İyiliğin mükâfatı iyilikten başka mıdır?

A.Gölpınarlı: İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey olabilir mi?

M.Esed: İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi?

H.T.Feyzli: İyiliğin karşılığı, iyilikten başka mıdır?

Kur'ân Yolu: İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.

S.Ateş: İyiliğin karşılığı, yalnız iyilik değil midir?

S.Yıldırım: Öyle ya, iyiliğin neticesi iyilikten başka mı olacaktı!

S.Akdemir: İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir.

M.İslemoğlu: İyi olmanın karşılığı iyi (bulmak) değil de nedir.

M.Öztürk: Tevhide iman ve bu imana yaraşır güzellikte işler yapmanın karşılığı cennet değil de nedir?

M.Sülün: İhsan üzere yaşamının karşılığı ihsandan başka bir şey olur mu?

Ayetin içerisinde bulunmuş olduğu siyakta, Rabbinin huzurunda hesap vermekten korkan kimselere vaat edilen iki cennet ve bu cennetlerin nimetlerinden bahsedilir. Tüm bunlardan sonra da bu nimetlere mazhar olanların, kendi yaptıkları amellerinin karşılığını aldıkları, ihsan üzere hayatlarını geçirenlerin elbette böyle bir sonuçla karşılaşacağı, karşılığın, amelin cinsinden olacağı vurgulanarak pasaj noktalanır. Ayet-i kerimede geçen soru edatı هَلْ, asli anlamı dışında, nefiy anlamında kullanılmıştır⁵⁷. Ayrıca cümle istisna edatı لَّا ile hasretme⁵⁸ anlamı kazanmıştır.

Dolayısıyla ayetin çevirisinde cümledeki olumsuzluğun istisna ile bozulduğu ve aynı zamanda öznenin yükleme hasredildiği dikkate alınmalıdır. Bu durumda “ancak budur” ya da “bundan başkası değildir” veya cümlenin soru üslubu korunarak “ancak bu değil midir”, “bu değil de nedir” şeklinde bir çeviri yapılabilir. Bunun dışında ayette geçen “ihsan” kavramını “iyilik” diye tercüme etmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Zira böyle bir çeviri, hem siyakla uyuşmamakta hem de anlamı daraltmaktadır. Müfessirler, ayetteki ilk “ihsan”ın kulun dünyada yaptığı amellerdeki ihsanını, ikinci “ihsan”ın ise Allah’ın, önceki ayetlerde saydığı nimetleri ve cenneti ifade ettiğini zikrederler⁵⁹.

Mealleri değerlendirdiğimizde Elmalılı ve Kur'ân Yolu'nun, soru edatını nefiy anlamında kabul ettikleri ve bu nedenle cümleyi soru formatından çıkartıp

⁵⁷ Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzîl fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdi, Dâru İhyâi Tûrâsî'l-'Arabî, Beyrut, 1420, IV, 343; İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *Zâdu'l-mesîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdi, Dâru'l-Kütübî'l-'Arabîyye, Beyrut, 1422, IV, 214; Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, Dâru İhyâi't-Tûrâsî'l-'Arabî, Beyrut, t.y, VIII, 185; Şevkânî, V, 170; İbn 'Âşûr, XXVII, 271.

⁵⁸ Belagatta bir terim olan ve aynı zamanda Kasr de denilen Hasr; bir şeyin bir şeye tahsis edilip, özgü kılınması, sadece ona ait oluşunun belirtilmesi anlamına gelmektedir. Bu işlem; Atıf, Nefiy ve İstisnâ, İnnemâ, Fasil zamiri ve cümle dizgisinde sonra gelmesi gerekenin öne alınmasıyla gerçekleşmektedir. Bkz. Kazvîni, s. 93-96.

⁵⁹ Şevkânî, V, 170.

cümledeki istisna ile birlikte cümleye hasretme anlamı verdikleri görülür. Diğer mealler cümledeki hasretme anlamını soru cümlesinin şeklini koruyarak vermeye çalışmışlardır. Elmalılı ve Kur'ân Yolu'nun tercihleri daha vurgulu gözükmetedir. M.Öztürk, ihsan teriminin tefsiri anlamını vermesi bakımından eleştirilebilir. Ancak soru edatına nefiy vurgusunu ve hasr anlamını vermiştir. Elmalılı ve M.Sülün dışındaki mealler, *ihsan* kelimesini "iyilik" şeklinde çevirmelerinden dolayı eleştirilebilir. Kanaatimize göre mealler içerisinde ayetin çevirisini en iyi Elmalılı yapmıştır.

Bizim ayet-i kerimenin çevirisi için önerimiz ise şöyledir:

"İhsan(üzere yaşamam)ın karşılığı, ihsandan başka ne olabilir?!"

3. Takrîr Anlamında Kullanılması

Takrîr; soru soran kimsenin karşı tarafın ikrarını sağlamak için kullandığı bir üsluptur⁶⁰. Soru edatının *takrîr* anlamında kullanılmasına şu ayet örnek olarak verilebilir:

أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلهِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ (el-Mâide 5/116)

Ayet-i kerimenin meallere yansıması şu şekilde olmuştur:

M.Âkîf: İnsanlara Allah'tan sonra benimle validemi kendinize ilah edinin diye sen mi söyledin?

Elmalılı: Sen mi dedin o insanlara; "Beni ve anamı Allah'ın yanında iki ilâh edinin" diye?

H.B.Çantay: İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki tanrı edininiz diyen sen misin?

A.Gölpınarlı: Sen misin insanlara, Allah'ı bırakın da beni ve annemi iki tanrı tanıyın diyen?

M.Esed: Sen insanlara, "Allah'tan başka tanrılar olarak bana ve anneme kulluk edin" dedin mi?

H.T.Feyzli: İnsanlara: "Allah'tan başka beni ve annemi iki ilah edinin" diyen sen misin?

Kur'ân Yolu: Sen mi insanlara Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilah edinin dedin?

S.Ateş: Sen mi insanlara 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin' dedin?

S.Yıldırım: Sen mi insanlara "Beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı edinin" dedin?

⁶⁰ Teftâzânî, s. 208.

S.Akdemir: İnsanlara, sen mi 'Beni ve annemi Allah dışında iki tanrı edinin!' demiştin?

M.İslamoğlu: Sen insanlara 'Allah'ın astı olarak beni ve annemi ilah edinin' mi dedin?

M.Öztürk: İnsanlara, 'Allah'ın yanı sıra beni ve annemi de tanrı edinin.' diye sen mi söyledin?

M.Sülün: Sen insanlara: 'Beni ve anamı Allah'tan başka iki tanrı edinin' dedin mi?!

Bu ayette Allah Teâlâ İsa Aleyhisselâm'a; kendisini ve annesini ilah edinmeleri konusunda insanlara bir şey söyleyip söylemediğini sormaktadır. Ancak buradaki soru edatı, bilinmeyen bir konuda bilgi alma maksadıyla değil; böyle bir şeyi yapmadığını, yapmayacağını kendisine ikrar ettirip İsa Aleyhisselâm'ı bu suçtan beri tutma maksadıyla kullanılmıştır. Aslında; "Sen böyle bir şeyi söylemedin" denilmekte ve bu çirkin suçun sahibinin, sonradan yoldan çıkan ümmeti olduğu ifade edilmektedir⁶¹. Bu ayette yer alan istifhâm edatı takrir anlamında kullanılmıştır⁶². Böylece suçun isnat edileceği merci temize çıkarılmış, bunu ihdas edenlerin mazeretleri bertaraf edilmiştir⁶³.

Kur'an'da takrir anlamında kullanılan istifhâm cümlesi çevrilirken, ayetin içinde üslup olarak neyin onaylatılması isteniyorsa o anlamın öne çıkarılması gerekmektedir. Bu ayette İsa Aleyhisselâm'ın böyle bir söyleminin olmadığı kendisine takrir ettirildiğinden; "Sen, Allah'ın yanında bir de beni ve annemi ilah edinin, demedin, değil mi?!" şeklinde çevrilmesi daha uygun gözükmektedir. "Sen mi dedin?" şeklinde yapılan meallerin, bizim önerdiğimiz çeviri kadar vurgulu olmadığı kanaatindeyiz.

4. Tehekküm Anlamında Kullanılması

İstifhâm üslubunun tehekküm anlamını içermesi; mütekellimin/konuşanın, muhatabın söylediklerinde yalancı olduğunu kendisine soru formunda ifade etmesi ve bu şekilde kendisiyle alay etmesidir. Bu şekilde soru sorulmasının nedeni, yaptığı yanlış yüzüne alaycı bir şekilde vurmaktır⁶⁴.

Konuya örnek olarak şu ayet verilebilir:

مَا لَكُمْ لَا تَنصُرُونَ (es-Sâffât 37/25)

Ayet-i kerime meallere şöyle yansımıştır:

⁶¹ Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahrü'l-'ulûm*, thk. Muhibbuddîn Ebû Sa'îd Gerhethi el-'Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, II, 132.

⁶² İbn 'Âşûr, I, 420.

⁶³ İbn 'Âşûr, VII, 113.

⁶⁴ Kazvîni, s. 100-103.

Elmalılı: Ne oldu sizlere yardımlaşmıyorsunuz?

H.B.Çantay: “Size ne oldu? Birbirinize yardım etmiyorsunuz ya!”

A.Gölpınarlı: Ne oldu size de yardım etmiyorsunuz birbirinize?

M.Esed: “Size ne oldu ki (şimdi) birbirinize yardım etmiyorsunuz?”

H.T.Feyzli: Size ne oldu da, (şimdi azaba karşı) yardımlaşmıyorsunuz?

Kur’ân Yolu: Onlara, “Ne diye yardımlaşmıyorsunuz?” denir.

S.Ateş: “Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?”

S.Yıldırım: Ne oldu size, neden birbirinize yardım etmiyorsunuz?

S.Akdemir: Niçin birbirinize yardım etmiyorsunuz ki?

M.İslamoğlu: Ne oldu, neden birbirinize yardım etmiyorsunuz?

M.Öztürk: Ne oldu size, neden dünyadaki gibi birbirinize arka çıkamıyorsunuz?!

M.Sülün: Sizin ‘ne’ niz var ki yardımlaşmıyorsunuz?!

Kıyamet günü zalimlere, alaycı ve kınayıcı bir üslupla neden birbirlerine yardım edemedikleri sorulmaktadır. Böylece onların dünyadayken yardım umdukları kimselerin batıl kimseler oldukları kendilerine gösterilerek pişmanlıkları arttırılmakta; bu da onlara ayrıca bir azap olmaktadır.⁶⁵

Bu ve benzeri ayetlerde geçen tehekküm anlamındaki soru üsluplarının çeviriye yansıtılması gerekmektedir. Meallere baktığımızda Gölpınarlı’nın “Ne oldu size de”, Feyzli’nin “Ne oldu da”, Kur’ân Yolu’nun “Ne diye”, M.Sülün’ün “Ne’ niz var ki” ifadeleriyle bu alaycı ve kınayıcı üslubu yansıttıkları söylenebilir. Biz ayetteki soru üslubunun tehekküm anlamının; “Ne o? Neden yardımlaşmıyorsunuz?!” , “Ne oldu, yardımlaşmıyor musunuz yoksa?!” ifadeleriyle yansıtılabileceğini düşünüyoruz.

5. Temennî Anlamında Kullanılması

Temennî, vukuu mümkün olan veya olmayan bir şeyin gerçekleşmesini istemektir.⁶⁶ Bazen bu temennî soru cümlesiyle de ifade edilebilmektedir.⁶⁷ Kur’ân’da geçen soru edatlarından هَلْ⁶⁸، أَيْنَ⁶⁸ ve مَتَى⁶⁸ temenni anlamında da kullanılmaktadır.⁶⁹ Örnek olarak şu ayet-i kerime verilebilir:

⁶⁵ Maverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüketü ve’l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, t.y, V, 44; Beğavî, IV, 29; Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Çavâmidî’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvili fi Vucûhi’t-Te’vîl*, Dâru’l-Kütübî’l-‘Arabiyye, Beyrut, 1407, IV, 39; İbn ‘Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak, *el-Muharreru’l-Vecîz fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-‘Azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1422, IV, 469.

⁶⁶ Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Ta’rifât*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1403/1983, s. 45.

⁶⁷ Hâşimî, s. 93.

⁶⁸ Kazvîni, *Telhîs*, s. 100-103; a.mlf, *el-İdâh*, I, 137-143; Aydınî, s. 100-103; Hâşimî, s. 93-95; Meydânî, I, 269; ayrıca bkz. Ali Bulut, *Belâgat*, s. 120; a.mlf, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 219-220; Dağdeviren, s. 49-90

⁶⁹ Dağdeviren, s.40.

هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ (eş-Şu`arâ 26/203)

Ayet-i kerimenin meallere yansıması şöyledir:

Elmalılı: Acaba bize bir müsaade edilir mi?

H.B.Çantay: “Acaba bize bir mühlet verilir mi?”

A.Gölpınarlı: Bize mühlet verilir mi acaba?

M.Esed: “Acaba geri bırakılmaz mıyız?”

H.T.Feyizli: Bize mühlet verilir mi?

Kur’ân Yolu: “Bize mühlet verilmez mi?”

S.Ateş: “Acaba bize süre verilir mi?”

S.Yıldırım: “Acaba, bize, azıcık olsun, bir mühlet verilir mi?”

S.Akdemir: Acaba bize (inanmamız için) bir süre verilecek midir?

M.İslamoğlu: Bize (ilave) bir süre daha tanınmaz mı?

M.Öztürk: Bize birazcık olsun mühlet verilmeyecek mi?

M.Sülün: Bize biraz mühlet verilemez mi?

Bu ayette inkârcıların kıyamette duydukları pişmanlıkları ve geri dönme temenileri istifham üslubuyla verilmiştir. Bir yandan “Keşke dünyaya geri dönsek de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve de inananlardan olsak” derlerken,⁷⁰ bir yandan da aynı temenni duygusuyla bunu soru üslubunda dile getirerek; “Yok mu geri dönmenin yolu?”⁷¹, “Bir çıkış yolu yok mu?”⁷² demektedirler. Soru üslubunda gelen tüm bu ifadelerin temenni anlamında olduğu tefsirlerde söylenmiştir.⁷³

Mealleri değerlendirdiğimizde kimi yazarların “acaba” ifadesiyle ayette geçen temenni anlamını tebarüz ettirmeye çalıştığını, kiminin de “verilemez mi” (M.Sülün), “tanınmaz mı” (M.İslamoğlu) ve “birazcık olsun mühlet verilmeyecek mi” (M.Öztürk) gibi ifadelerle bunu sağlamaya çalıştığını görmekteyiz. Okunduğunda temenni anlamını en çok hissettiren çevirinin S.Yıldırım, M.İslamoğlu, M.Öztürk ve M.Sülün’ün mealleri olduğu kanaatindeyiz. Biz bu ayetin şu şekilde de çevrilebileceğini düşünüyoruz:

“Keşke bize biraz süre tanınsa!”

Soru edatının temennî anlamında kullanılmasına bir başka örnek olarak يَقُولُ

الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُوحُ “O gün insan; keşke kaçacak bir yer olsa, diyecektir”⁷⁴ ayetini

⁷⁰ el-En`âm 6/27.

⁷¹ eş-Şurâ 42/44.

⁷² el-Mü`min 40/11.

⁷³ Beğavî, VI, 130; İbn `Atiyye, IV, 244; Ebû Hayyân, VII, 41; Ebu’s-Suud, VI, 265.

⁷⁴ el-Kiyâme 75/10.

verebiliriz. Bu ayette geçen ^{هٓ}سُورَةُ soru edatıyla, azaptan kurtulmak için sığınacak yer arayan inkârcıların temennilerinin ifade edildiği tefsirlerde zikredilmiştir.⁷⁵

6. Emir Anlamında Kullanılması

İstifhâm edatlarından هُ و ا harfleri, kendi asli anlamından uzaklaşıp emir anlamında kullanılabilir.⁷⁶ Buna örnek olarak aşağıdaki ayet verilebilir:

وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسْلَمْتُمْ (Âl-i İmrân 3/20)

Ayet-i kerimenin meallerdeki çevirileri şöyledir:

M.Âkif: Kendilerine kitap verilmiş olanlarla verilmeyen ümmilere de “İman ettiniz mi?” diye sor.

Elmalılı: O kitab verilenlerle verilmeyen ümmilere de de ki: Siz, “İslâm’ı kabul ettiniz mi?”

H.B.Çantay: Kendilerine Kitap verilenlerle ümmilere (Arab müşriklerine) de de ki: “Siz de İslâm’ı (Allaha teslim olmayı) kabul ettiniz mi?”

A.Gölpınarlı: Kendilerine kitap verilenlerle analarından doğdukları gibi kalanlara de ki: Siz de teslim oldunuz mu?

M.Esed: Daha önce vahiy verilmiş olanlara ve kitap ile ilgisi olmayanlara sor: “Siz (de) kendinizi O’na teslim ettiniz mi?”

H.T.Feyzli: (Kendilerine) kitap verilenlerle, ümmilere (kitabı olmayanlara/müşriklere) de ki: “Siz de İslâm’ı kabul ettiniz mi?”

Kur’ân Yolu: Kendilerine kitap verilenlere ve ümmilere de ki: “Siz de İslâm’ı kabul ettiniz mi?”

S.Ateş: Kendilerine Kitap verilenlere ve ümmilere de ki: “Siz de İslâm oldunuz mu?”

S.Yıldırım: O Ehl-i kitapla, kitap ehli olmayan ümmilere (müşriklere) de ki: “Siz de teslim olup müslüman olmaya var mısınız?”

S.Akdemir: Yine kendilerine kitap verilmiş olanlara ve [kendilerine vahiy gelmemiş olan] ümmilere de de ki: “Sizler de [kendinizi O’na] teslim ettiniz mi?”

M.İslamoğlu: Daha önce kendilerine vahiy emanet edilmiş olanlara ve vahiyden bihaber olanlara “Siz de tüm varlığınızla teslim oldunuz mu?” diye sor!

M.Öztürk: [Ey Peygamber!] Geçmişte vahye muhatap kılınanlar ile [vahiy kültürüne sahip olmayan] müşrik Araplara, “Peki siz Allah’a teslim olmak için neyi bekliyorsunuz?” diye sor.

⁷⁵ Beydâvi, Nâsiruddîn Ebû Sa’îd Abdullah, *Envârü’l-Tenzil ve Esrârü’l-Te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Meraşeli, Dâru Tûrâsi İhyâi’l-‘Arabî, Beyrut, 1418, IV, 484; Ebu’s-Suud, IX, 66.

⁷⁶ İzz b. Abdisselâm, s. 20; Hâşimî, s. 93.

M.Sülün: Kendilerine kitap verilenlere ve ümmilere; “Siz de teslim ettiniz mi?” de.

Bahse konu olan ayet-i kerimede Allah Teâlâ Peygamberinden, Ehl-i kitap ve müşriklere İslam’a girmelerini emretmesini istemektedir. Ancak ayetteki bu emir doğrudan bir emir cümlesiyle değil de emir anlamı içeren bir soru cümlesiyle ifade edilmiş ve böylece muhatapların emredilen hususu düşünceleri teşvik edilmiştir.⁷⁷ Bu sebeple ayetin, yalın bir soru cümlesiymiş gibi değil de emir cümlesini çağrıştıran bir üslupla çevrilmesi gerekir. Bu açılardan meallere bakıldığında M.Öztürk’ün ayette geçen soru cümlesinin emir anlamını yansıtmada diğerlerinden başarılı olduğu gözükmektedir.

Ayet-i kerimenin şu şekilde de çevrilebileceğini düşünüyoruz:

“Kendilerine kitap verilenlere ve ümmilere; ‘İslam’a girdiniz artık, değil mi?’ de”

Verilen örneklerin dışında soru edatlarının emir anlamını ifade ettiği başka ayetler de bulunmaktadır.⁷⁸ Bu gibi ayetlerin, bulunduğu bağlam ile uyumlu bir üslupla tercüme edilmesi, soru edatının emir anlamının meale yansıtılması gerekir.

Sonuç

İstifhâm cümlelerinin çevirisi Türkiye’de yapılan meallerde belki de en az özen gösterilen konulardan birisidir. Hâlbuki Arapçada soru üslubu çok zengin bir anlam kartelâsına sahip olduğundan, bunların tercümeyle yansıtılması, en çok önem verilmesi gereken çeviri sorunlarından biri olarak ele alınmalı ve özen gösterilmelidir. Kur’ân’da geçen her soru cümlesinin tek düze çevrilmesi doğru değildir. Hâlbuki yapılması gereken; soru edatının Kur’ân’da nerede ve hangi anlamda kullanıldığının önce tespit edilip Türkçeye uygun bir şekilde yansıtılmasıdır. Metod olarak istifhâm cümlelerinin kendi anlamları dışında kullanıldığı yerlerde kastedilen anlamın mutlaka çeviriye yansıtılması gerekir. Doğrudan soru üslubunun izlenmesi ayetin maksadının anlaşılmasına sebep olur. İnkâr anlamı “nasıl olur da...” ifadesi, takrir anlamı “değil mi” ifadesi, tehekküm anlamı “ne o, ... yoksa” ,“ne oldu, ... yoksa” ifadeleri ya da fiilin sonuna “muş-miş” eki getirmek suretiyle yansıtılabilir. Bunların dışında soru edatlarıyla kastedilen anlamları yansıtacak farklı ifadeler de kullanılabilir. Sonuç olarak istifhâm

⁷⁷ İbn ‘Atiyye, I, 414; Râzi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtilhu'l-ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut, 1420, VII, 175; Şevkânî, I, 374.

⁷⁸ Kur’ân-ı Kerim’de sıkça ifade edilen “akletmez misiniz?!” , “Düşünmez misiniz?!” , “Allah’tan korkmaz mısınız?!” ve benzeri soru cümleleri içlerinde emir anlamı barındırmakta; bu nedenle Kur’ân’da geçen bu gibi ifadeleri yukarıda verilen iki örnekteki yöntemle çeviriye yansıtılmalıdır. Örneğin; “Akletsenize!”, “Düşünseniz ya!”, “Allah’tan korkun artık!” gibi ifadelerle bu tip ayetlerde geçen soru edatlarının emir anlamları tercümeyle yansıtılabilir kanaatindeyiz. Yukarıda verilen örneklerle benzer nitelikteki ayetler için bkz.: el-Bakara 2/44, 76; Âl-i İmrân 3/65; en-Nisâ 4/82; el-Mâide 5/74; el-En’âm 6/32, 50, 80; el-A’raf 7/65, 169; Yûnus 10/3, 16, 31; Hûd 11/14, 24, 30, 51...

cümlelerindeki mecâzi kullanımların; kaynak metnin lafzında bulunmayan ancak manen kastedilen anlamlarını yansıtmak için hedef dilde bunu sağlayacak ifadeler kullanılmalı ya da parantez içi açıklamalarda bulunulmalıdır.

Kaynakça

Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, [t.y].

Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, 2. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.

Akkâvî, İn'âm Fevvâl, *el-Mu'ce'ül-mufasssal fi 'ulûmi'l-belâğa el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1992.

Alican Dağdeviren, *İlâhî Mesajın Sunumu Açısından Kur'an'da Sorular ve Cevaplar*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006.

Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk. Ali Abdülbârî 'Atiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, 1. Baskı, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.

Aydın Temizer, *Kur'an'da "De ki" Hitâbı (Bir Üslûp Özelliği Olarak)*, İfav Yay., İstanbul, 2012.

Aydinî, Hamza b. Turgut, *el-Hevâdî fi şerhi'l-mesâlik*, nşr. Ali Bulut, Etüt Yayınları, Samsun, 2009.

Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzîl fi tefsîri'l-Kur'an*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1420.

Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullah, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mera'selî, Dâru Tûrâsi İhyâi'l-'Arabî, Beyrut, 1418.

Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İfav Yay., İstanbul, 2015.

Bulut, Ali, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, İfav Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2015.

Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-'arabiyye*, (thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr), Beyrut 1987.

Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, *Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403/1983.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 1. Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 2011.

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Meâli*, hzr. Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI, Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Prof. Dr. Sadrettin GÜMÜŞ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1420.

Ebû Hilâl el-'Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, (thk. Eş-Şeyh Beytullâh Beyât), Kum, 1412.

Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l'akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, [t.y].

Ersoy, Mehmed Âkif, *Kur'an Meali Fâtîha Sûresi - Berâe Sûresi*, Yayına Hazırlayanlar: Recep Şentürk ve Âsım Cüneyd Köksal, 2. Baskı, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2012.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı (The Message of The Qur'an)*, çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, 5. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.

Feyizli, Hasan Tahsin, *Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Meali*, 9. Baskı, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın Tic. Ve Sanayi Ltd. Şti., 2013.

Gölpınarlı, Abdulkâfi, *Kur'an-ı Kerîm ve Meali*, 1. Baskı, İstanbul: Elif Kitabevi, 2007.

Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafâ Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'arabiyye*, Kâhire 2005.

İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1422.

İbn Âşûr, Tâhir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tûnus, 1984.

İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerîya, *Mu'cemu meq'ayîsi'l-luğa*, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Dâru'l-fıkr, 1979.

İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ, *es-Sâhibî fî fikhi'l-luğati'l-'arabiyye ve mesâilihâ ve süneni'l-'arabi fî kelâmihâ*, Dâru'l-kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1997.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Lisânu'l-'arab*, Beyrut 1414.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *Zâdu'l-mesîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1422.

İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 2. Baskı, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008.

İzz b. Abdisselâm, *el-İşâretü ile'l-icâz*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Beyrut, 1408/1987.

Kazvînî, Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *Telhîsu'l-miftâh fî'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1423/2002.

Kazvînî, Celâleddîn Muhammed b. Abdurrahmân, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, Kâhire, t.y.

Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüketü ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y].

Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke, *el-Belâğatü'l-'arabiyye ususuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1996.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 1. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1420.

Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahru'l-'ulûm*, thk. Muhibbuddîn Ebû Sa'îd Gerhetî el-'Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.

Sültün, Murat, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 1. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti mine't-tefsîr*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1414.

Teftâzânî, Sa'düddin, *Muhtasarü'l-me'ânî*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, [t.y].

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2006.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Beyrut, 1407.